Forme de reconfigurare a peisajului rural construit

Carmen DĂRĂBUŞ

În a doua jumătate a secolului XX, mediul urban a cunoscut desfigurări entropice (ca în toate fostele țări comuniste), prin impunerea „celulei" constructiviste ruseşti în locul spațiilor bine individualizate; ideea de schimbare – *metabolé* – este brutal impus şi-n acest fel, operându-se inclusiv asupra naturii; începutul de secol XXI cunoaşte schimbări ale peisajului ambiental în mediul rural, de la forme arhitectonice, la materiale utilizate. Dacă urbanul celei de-a doua jumătăți a secolului XX a sacrificat esteticul în favoarea funcționalului, acum funcționalul este sacrificat în favoarea folosirii arhitecturii (pseudo-arhitecturii) ca marcator socio-economic, fie că este vorba de succesul dobândit aici, fie că este o demonstrație a prosperității câştigate în alte țări. De asemenea, cum societatea contemporană stă sub o adevărată tiranie a imaginii, noile forme de arhitectură rurală se adresează mai ales văzului. Din dorința de „a fi moderni" (iar modernitatea ignoră tradiția, în cel mai bun caz, dar poate să o şi nege), este refuzată legătura firească cu „spiritul locului". Problema noțiunii de *colectivitate* şi (locuințe în comun) se pune în mod diferit în mediul rural şi în cel urban: dacă în primul caz colectivitatea (familia, vecinii, satul) era condiție a solidarității şi mod de viață firesc, în mediul urban locuințele colective erau tot mai mult percepute ca mediu, supravegheat, absența intimității devenind sufocantă. Acestor forme le lipseşte fundarea, conceptul „formelor fără fond", care a funcționat intens şi în secolul XIX, nefiind străin momentelor de sincronizare la cultura europeană, în raportul *inculturație/ aculturație.*

Dacă postmodernismul pare un termen pretențios în raport cu ruralul, unde alăturarea rural-tradiție este, deja, un adevărat stereotip care nu se probează decât într-o oarecare măsură, peisajul devine şi aici fragmentarist, se pierde legătura cu întregul cunoscut, în tendința de a construi un alt tot. Din acest amestec se va filtra, la un moment dat, inevitabil, o altă imagine reconfigurată:

> Trebuie degrabă să se țină seama că multiplicitatea mijloacelor naşte fenomene cu totul noi, care se pot plasa sub semnul încâlcirii, al imbricației, sau mai bine-zis al *amalgamului*. Ansamblul edificiului nostru cultural, al instalațiilor noastre de cultură este tulburat. Am intrat deja în era <<multirealului>>" (Berger 1978: 60).

Şi acest lucru îl spunea R. Berger, în a doua parte a secolului XX, când Occidentul trecea printr-o fază similară. Spațiul cercetat, nordul Maramureşului şi Țara Oaşului reconfigurează, la nivelul dialogului dintre arhitectură şi urbanism, realități neaşteptate. Lemnul, pământul şi piatra au fost, tradițional, materialele de construcție, care asigurau o legătură organică între natura ființei şi modul ei de viață - case care, mai ales prin dimensiuni, sunt făcute să servească omul, nu omul să fie

BDD-V405 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:37 UTC)

în slujba unor edificii care solicită eforturi la mai multe nivele. Şi în trecut modul de construcție, în toate articulațiile pe care le presupune, era un marcator social. Casa din piatră, conacele, puține la număr, imitând cel mai adesea stilul neoclasic indicau o poziție socio-economică privilegiată în sânul comunității. Casele din bârne aşezate orizontal (de obicei, din brad sau stejar, stejarul fiind folosit în mod necesar măcar la elementele care alcătuiau structura de rezistență, iar mobilierul era din cireş, fag şi brad, realizat artizanal), lăsate la vedere sau tencuite şi vopsite în albastru, mai rar şi prin contaminare culturală în vernil sau alb, erau cel mai des întâlnite în zonele care aveau pădure în apropiere, dar şi cele de nuiele împletite, bătute cu chirpici, cărămida de pământ ars (vaiogul) alcătuiau peisajul rural construit. Organizarea habitatului era, în trecut, într-o legătură mai strânsă cu ocupațiile de bază ale ariei (agricultura, viticultura, creşterea animalelor, păstoritul, apicultura etc.), dat fiind faptul că ocupațiile se transmiteau din generație în generație, în comparație cu începutul de secol XXI, când mobilitatea este un mod de viață firesc, nu excepție, ca în trecut. De asemenea, în zonele de deal şi de munte, cu o climă mai aspră, principala preocupare era pentru funcționalitate, pentru păstrarea unui minim confort termic, ornamentațiile trecând în plan secundar. Un tip de ornament este cel prin care casa este îmbrăcată în lemn cu model geometric.

În contemporaneitate, se mai păstrează doar cele din bârne orizontale, atent lucrate şi ignifugate prin metode diverse. Conacele aveau un foişor, iar celelalte, o prispă, care făcea trecerea între universul exterior şi lumea familiei. Prispa, cerdacul, foişorul – locuri de trecere şi de odihnă în natură şi în casă în acelaşi timp, sunt eliminate în holul blocurilor pentru că „modernismul îşi propune în chip programatic eliminarea barierei interior/exterior, pe care arhitectura a conținut-o dintotdeauna axiomatic" (Ioan 1998: 70). El nu mai intermediază, ci fracturează, fiind, paradoxal, o creație de sinteză, neputând eluda elementele folosite în arhitectura tradițională, nici materialele de construcție (măcar parțial păstrate). Modernismul în arhitectură a fost un experiment căutat şi acceptat pentru urbanismul secolului XX, mai puțin pentru fostele țări comuniste, cărora li s-a impus utilul amputat estetic, cu pretenții de modernism, ca expresie a victoriei puterii asupra individului. „Statul-rețea" şi-a compus structuri urbane pe măsură, cantonate în spațiul edilitar, nu într-unul arhitectural. În general, istoria peisajului construit european are la bază lemnul şi pământul, piatra folosită mai apoi, tot element natural, a păstrat multă vremea continuitatea cosmic-teluric:

> Împreună cu pământul, cea mai veche materie artizanală a fost **lemnul**, iar atunci când piatra l-a înlocuit, toate piesele din construcție au rămas aceleaşi în forma, funcția şi în simbolismul lor. […] Prin folosirea lemnului din păduri şi a trunchiurilor de copaci pentru a înălța coloanele templelor, vechea arhitectură a izbutit o adaptare în chip firesc perfectă a elementelor cosmosului (Benoist 1995: 91).

Succesiunea pământ-lemn-piatră-cărămidă-materiale prefabricate reprezintă grade de îndepărtare, întâi discretă, apoi brutală, a omului de materia vie. Construcțiile sale traduc un mod de a se raporta la univers, o latură importantă a memoriei colective. Peisajul rural construit este pe cale de a crea un alt tip de memorie colectivă, fapt care la un moment dat se întâmplă în comunitățile umane supuse unor schimbări lente sau spontane, fireşti sau sub presiune, însă

BDD-V405 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:37 UTC)

> conservarea patrimoniului material este necesară pentru a nu se pierde o sumă de valori care n-ar mai fi accesibilă altfel: identitatea locurilor în care trăim, stabilitatea care dă sens şi relief diferitelor experienţe ale fiecărei generaţii, permanenţa unui <<centru>> care să nu se schimbe la fel de repede ca periferia şi unde putem depozita şi pune laolaltă o parte din amintiri, prea grele pentru a fi purtate de fiecare individ în parte (Benevolo 2003: 91).

Legătura cu sacrul pe care o presupune construcţia e regăsibilă atât în scrierile religioase (*Noul Testament)*, cât şi în filozofie, de la Aristotel şi Platon, la Heidegger. La originea bisericii (şi la originea templului) stă casa. La alte dimensiuni, sunt transferate bisericii complicatele ritualuri de locuire în univers, aşa cum casa le păstrează mai ales pe cele de locuire în mundan. Un exemplu în acest sens îl constituie bisericile de lemn din Maramureş; atipice pentru materialele de construcţie din arhitectura bisericească ortodoxă bizantină, există o evidentă legătură organică între spaţiul casei şi cel al bisericii, care a urmat spiritul locului, refuzând imitaţia. Simbolismul verticalităţii persistă şi asigură permanent această legătură, care încă nu s-a pierdut cu totul: „Scara mobilă este o altă reprezentare a axului, ca şi scara fixă. […] Ca în construcţia edificiilor, piatra a înlocuit, într-un târziu, lemnul, coloana din piatră cioplită a devenit, la rându-i, simbol axial" (Benoist 1995: 10). Contemporaneitatea a păstrat legătura dintre construcţia bisericii şi cea a locuinţei, ambele schimbând materialele şi dimensiunile, prima fiind nevoită să fie mai conservatoare prin spaţiile pe care trebuie să le respecte tradiţional. Alături de bisericile vechi din lemn cu acoperiş de şindrilă, vremurile noi au creat biserici din lemn cu acoperiş din tablă. În ceea ce priveşte raportul dintre responsabilitatea publică şi cea privată, dacă în mediul urban prevalează responsabilitatea publică, în cel rural – responsabilitatea privată, cu excepţia construcţiilor folosite în comun, dar şi aici există imixtiunea gustului privat mai mult decât la oraş.

Franţa secolului XIX a mediat acelaşi conflict dintre interesul/ gustul/responsabilitatea publică, pe de o parte şi interesul/gustul/ responsabilitatea privată, pe de alta. De fapt, structura urbană europeană cunoaşte mari modificări în această perioadă, similare cu ruralul românesc (dar şi din alte ţări foste comuniste) al sfârşitului de secol XX şi al începutului de secol XXI. Esenţa acestui compromis era „refacerea echilibrului tradiţional dintre controlul public şi iniţiativa privată, dintre unitate şi pluralitate, la un nou nivel tehnic şi juridic" (Benevolo 2003: 168), lucru care se întâmplă şi la noi, măcar regional deocamdată, în Delta Dunării, Bucovina şi Maramureş. Când mediul privat şi mediul public nu doar se îndepărtează ca atitudine, dar chiar se opun, dezechilibrele peisagistice sunt inerente, iar Europa Occidentală a secolului XIX a trecut printr-o criză similară. Ceea ce se întâmplă acum în peisajul rural, s-a întâmplat în perioada comunistă în peisajul urban construit – când aspectul oraşelor s-a schimbat, fiind neglijate vechile centre ale oraşelor, parte a identităţii socio-culturale, politice, economice, întru impunerea unui alt model politic, cu articulaţiile sale. Parisul secolului XIX a traversat aşa-numita perioadă de „haussmannizare"[1] care distruge vechile centre, totul pregătit prin

[1] Baronul Georges Eugène Haussmann (1809-1891), a reformat arhitectural Parisul sub tutela lui Napoleon al III-lea, începând cu mijlocul secolului al XIX-lea; fost prefect al departamentului Sena.

BDD-V405 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:37 UTC)

manipularea populaţiei, îndemnată să vadă doar partea insalubră, vechimea, decrepitudinea clădirilor construite anterior, de-a lungul secolelor. Stilul care s-a impus a fost unul de aglutinare a celor deja existente în diverse epoci cultural-istorice; nu altceva se întâmplă în peisajul românesc construit – urban şi rural -, care este unul de aglutinare a influenţelor importate, alături de inovaţii ale gustului privat şi chiar ale arhitectului. Inventarea unui nou peisaj este inerentă (ideală ar fi păstrarea modelului geometric de planificare, clasic, nu cel dictat de o densitate sufocantă), iar o nouă definiţie a satului se va impune; în acelaşi timp, satul se poate salva mai uşor de schematizarea stilurilor decât oraşul, pentru că reşedinţa rurală este mai complexă decât cea urbană, sintetizând multiple funcţiuni, care încă nu s-au simplificat de tot, dar îşi schimbă funcţiunile.

În raportul tradiţie/inovaţie, peisajul rural construit românesc începe să capete caracteristicile celui urban prin ritmul schimbării şi prin utilizarea spaţiului. De fapt, există o similitudine între modificările de peisaj construit şi criza de autenticitate – mai ales la oraşe - în secolul al XIX-lea, în Europa şi ceea ce se întâmplă acum în mediul rural românesc acum. Coerenţa păstrată vreme îndelungată se fragmentarizează, simţind nevoia unei duble recuperări: a confortului şi a facilităţilor date de construcţiile din mediul urban, pe de o parte, iar pe de alta – importul de modele din ţările prospere ale Uniunii Europene. Peisajul construit nu mai ţine de arhetip pentru că imaginile nu se mai articulează unele după altele, ca parte a unui sens total; el devine, mai degrabă, ceea ce Corin Braga numeşte *anarhetip* prin elementele de imprevizibilitatea, prin „nemulţumirea profundă faţă de scenariul unic, integrator, faţă de orice scenariu perceput ca normativ, diriguitor, limitativ şi sterilizant" (Braga 2006: 251). Acest fapt nici nu este surprinzător, după anii de control excesiv al vieţii, în ansamblul ei. Prima perioadă de libertate după una de dictatură produce excese în multe domenii. Excesul tipizării produce nevoia de atipic, deşi tipizarea, în sens negativ, s-a produs mai mult în urbanul cartierelor-dormitor: „Anarhetipul este un animal cultural nevertebrat sau un schelet atipic, dar având virtuţi şi posibilităţi mult mai largi, nebănuite de poeticile curente" (Braga 2006: 251). Mitemele care alcătuiesc ansamblul se revendică din arhetipuri diverse printr-o logică sinestezică, nu constructiv-cosmoidală. Modelele nu sunt imitate în totalitatea lor, ci într-o combinaţie generată mai ales de gustul individual; dacă ele refuză revendicarea dintr-un *pattern* comun, sintetizând mai multe *patternuri,* în timp, după o perioadă de sedimentare, vor crea un *pattern* nou odată cu moartea celui vechi – eschatipul. Peisajul construit este o formă de comunicare – a sinelui, a unui grup, a unei comunităţi etc. şi poate trece prin aceste etape – arhetipală, anarhetipală, eschatipală.

Eterogenitatea spaţiului cercetat este aparentă, pentru că ea vine din aceeaşi tendinţă: dorinţa de monumentalitate, o întoarcere spre perioada premodernă (modernismul refuzând monumentalitatea), pentru că şi tendinţele Hi-tech, alături de casa unică în stil neo-baroc, (aceasta din urmă plasată într-un spaţiu extrem de înghesuit în raport cu bogata ornamentaţie şi cu somptuozitatea materialelor folosite), regăsibile în Ţara Oaşului, care nu mai respectă specificul vernacular al

Istoria a reţinut dubla sa ipostază: de reformator al Parisului, stilul său fiind preluat în mari oraşe europene, dar şi de distrugător al unei mari părţi din oraşul medieval.

BDD-V405 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:37 UTC)

arhitecturii româneşti, sunt o replică la frustrările produse de oraşele-dormitor, la casele mici, „bătrâneşti", pe lângă dorința de exhibare a reuşitelor materiale ale proprietarilor. Alături de casele noi, aşa cum se vede din imagini, există şi casele tradiționale ale locului care conservă un discurs inițial, la care încă inevitabil se raportează. Pentru că „*identificarea* presupune memorie şi afecțiune între om şi mediul, deopotrivă natural şi artificial, al locuirii" (Ioan 1998: 57). Nu putem vorbi aici de trimiterea spre rațional pe care o presupune transparența sticlei în cantitate mare, ci de un import fără un limbaj asumat. Probleme serioase ridică morfologia – poziția, elevația, deschiderea în spațiul imediat şi în contextul peisajului general. Din dorința de a realiza atât *ustensilul,* cât şi *opera de artă*, pentru a folosi terminologia heideggeriană, nu întotdeauna rezultatele compun un peisaj armonios; cum se întâmplă în orice perioadă de căutări.

Odată cu mutațiile sociale complexe amintite, generațiile noi ale spațiului rural sau cu rădăcini imediate în acest spațiu, doresc să se îndepărteze de caracteristicile ruralului şi pentru a depăşi şi alte complexe decât cele economice, dat fiind faptul că „din cele mai vechi timpuri [în special în imaginarul cultural antic grec], literatura şi imaginarul colectiv identificau civilizația cu oraşul" (Benevolo 2003: 15) – de unde dorința de a reconstitui în rural caracteristicile urbanului. Peisajul rural construit, prin reducerea spațiului dintre construcții, chiar dacă acestea sunt mult mai mari decât în trecut, capătă caracteristicile urbanului prin efortul de a exploata distanțele relativ mici, peisajul terestru nelimitat avut cândva la dispoziție luând tot mai multă distanță față de prezent. Indiferent de formă, material sau epocă culturală, „precum cetatea şi templul, orice **casă** este centrul lumii pentru locuitorul ei, un loc de pace, de reflecție, de siguranță, asociat copilăriei, focului din vatră, sânului matern" (Benoist 1995: 95). Modelul clasic impus de Antichitatea greacă, dincolo de succesiunea de experimente, rămâne o constantă , un ideal la care omenirea se întoarce mereu – şi anume cel despre care vorbeşte Aristotel în *Politica,* cu referire la *polisul* grecesc, armonia dată de echilibrul interiorului cu exteriorul.

Peisajul construit era parte a identității de grup etnocultural; ceea ce pare acum a se pierde devine, de fapt, o redefinire a acestei categorii identitare datorită lărgirii ariei de interferență şi influență, a călătoriilor, a şederii unui timp mai lung sau mai scurt în alte zone culturale:

> Codurile îşi pierd exclusivismul lor şi culturile – din intransigență. Multă vreme socotit ca o perturbare, bruiajul devine, fără a nu juca cu cuvintele, un <<bruion>> sau un <<bulion>> de cultură. Noi structuri se amorsează şi noi reglări apar la lumină. Situațiile rezervate membrilor unui grup devin, prin tehnică, comune întregului ansamblu de beneficiari. Cel puțin unele. Stereotipiile naționale şi provinciale dispar, chiar dacă unele rezistă sau se exacerbează Conservarea spontană nu mai este posibilă, ci doar una dirijată" (Berger 1978: 152).

Însă ceea ce Berger numeşte stereotipie este parte a identității, împiedicând lumea să arate cu adevărat uniform prin stereotipiile mai puternice, cu forță de impunere la nivel global şi implementate în spații nepotrivite. Păstrarea echilibrului dintre tradiție şi necesara inovație nu este simplă în alcătuirea unei importante părți a imagologiei care alcătuieşte o civilizație umană şi care se conturează în funcție de raportul public/privat în rama diversității situațiilor politice, economice şi religioase

BDD-V405 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:37 UTC)

– acest din urmă factor este mai puternic vizibil în mediul rural şi în anumite culturi şi epoci culturale.

Bibliografie

Avram 2004: Sultana Avram, *Locuinţa rurală românească: moşteniri şi factori de schimbare,* Sibiu, Ed. Techno-Media.

Benevolo 2003: Leonardo Benevolo, *Oraşul în istoria Europei,* traducere în limba română de Mădălina Lascu, Iaşi, Ed. Polirom.

Benoist 1995: Luc Benoist, *Semne, simboluri şi mituri,* Traducere în limba română de Smaranda Bădiliță, Bucureşti, Ed. Humanitas.

Bernea 1997: Ernest Bernea, *Spațiu, timp şi cauzalitate la poporul român,* Bucureşti, Ed. Humanitas.

Berger 1978: René Berger, *Mutația semnelor,* Traducere în limba română de Marcel Petrişor, Bucureşti, Ed. Meridiane.

Braga 2006: Corin Braga, *De la arhetip la anarhetip,*Iaşi, Ed. Polirom.

Curinschi-Vorona 1981: Gheorghe Curinschi-Vorona**,** *Istoria arhitecturii în România,* Bucureşti, Ed. Tehnică.

Durand 1999: Gilbert Durand, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul,* Traducere în limba română de Muguraş Constantinescu şi Anişoara Bobocea, Bucureşti, Ed. Nemira.

Heidegger 1995: Martin Heidegger, *Originea operei de artă,* Bucureşti, Traducere în limba română şi note de Thomas Kleininger şi Gabriel Liiceanu; Studiu introductiv de Constantin Noica, Ed. Humanitas.

Ioan 1998: Augustin Ioan, *Khora. Teme şi dificultăți ale relației dintre arhitectură şi filozofie,* Bucureşti, Ed. Paideia.

Formes de reconfiguration du paysage rural construit

Le travail *Formes de reconfiguration du paysage rural construit* se propose à analyser quelques point de vue sur la relation entre les gens et la construction (dans la région du Nord du Maramuresh et dans le pays d'Oash), où le dynamisme tradition/innovation connait des manifestations intéressantes; ce type de relation qui est très ancienne, mise en discussion même dans les écritures bibliques. L'architecture intérieure et l'architecture extérieure, l'emplacement dans l'espace parlent sur une typologie de mentalité. Parfois quelques formes se fixent, en devenant tradition, autrefois elles se transforment ou s'évanouissent. Dans les mécanismes de la fondation, la représentation et la fonction ne se retrouvent plus en consubstantialité. La construction reçoit de plus en plus une autonomie par rapport avec l'être humaine, en étant une manifestation de l'aliénation générée par les imports des esprits imitatifs. D'ailleurs, le conformisme peut se manifester comme une partie négative de la tradition, en plus d'autres, positives.

Baia Mare, România

BDD-V405 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:37 UTC)